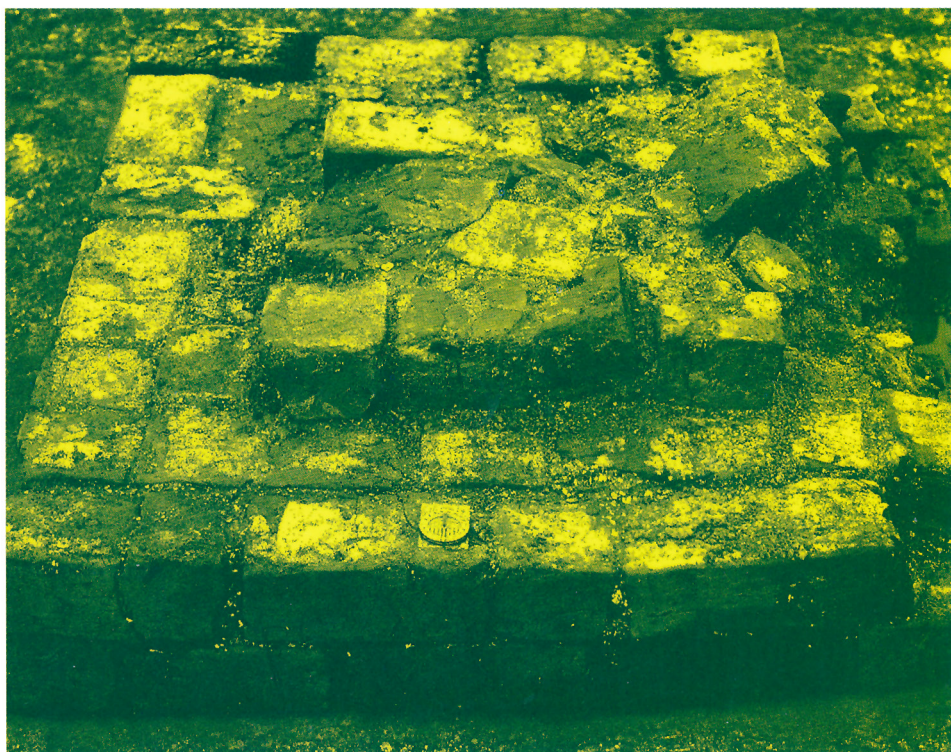

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1998

10

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1999, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: een stiep van baksteen van de verdwenen kerk van Houwingeham (pp. 58-63)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1167-3

PALEO-AKTUEEL

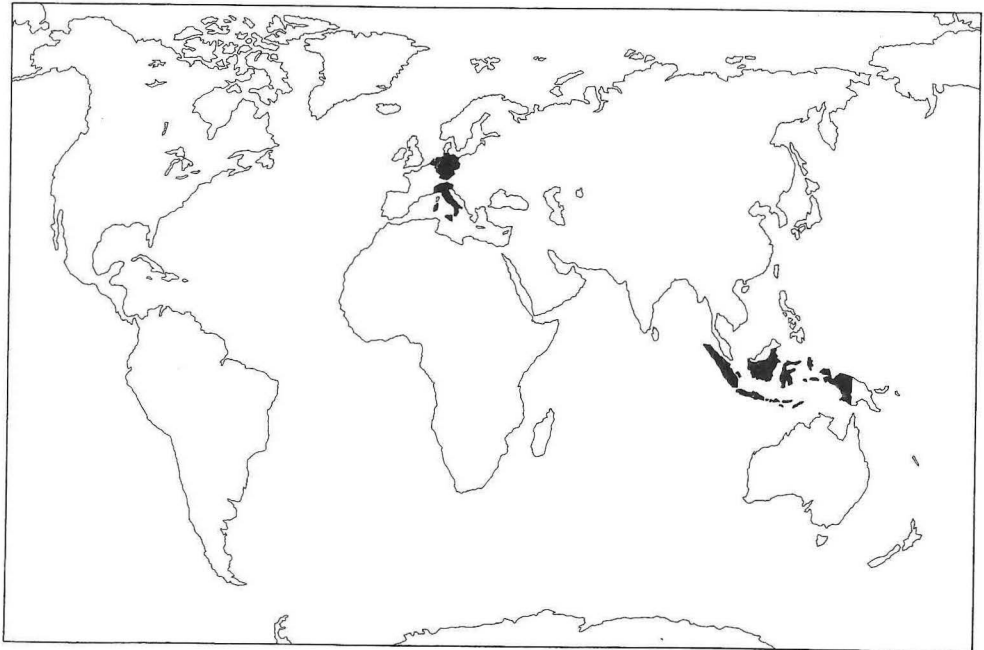
10

redactie
Mette Bierma
Otto H. Harsema
Engelien Rondaan-Veger

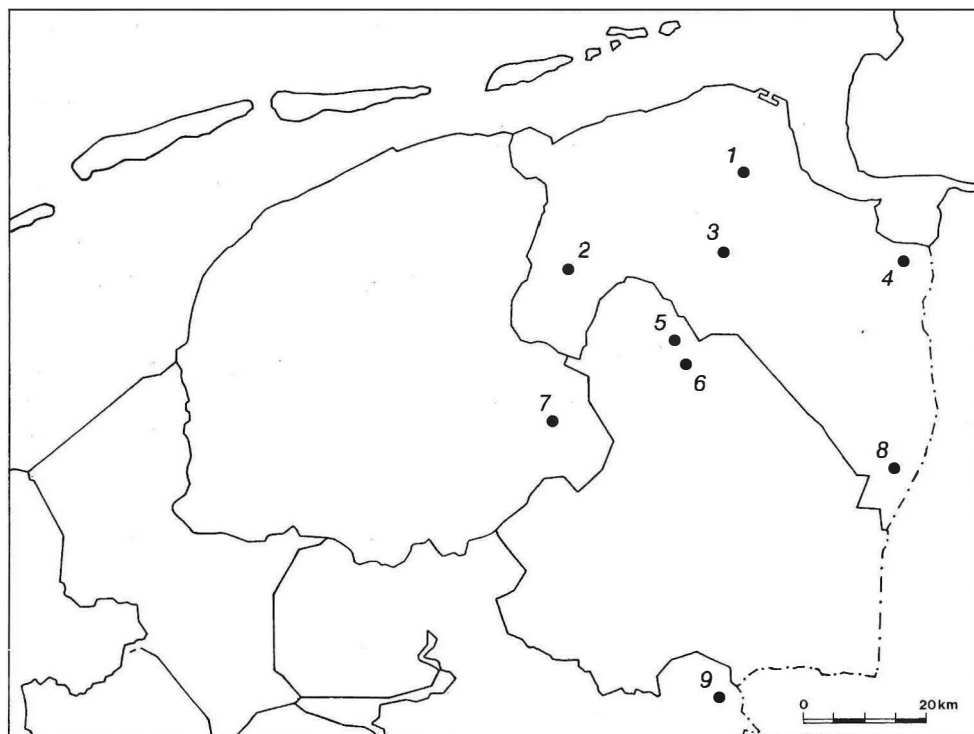
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 1999

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Tolweg-Zuid/Kinkhorsterweg; 2. Oldekerk; 3. Driebond; 4. Houwingeham; 5. Yde; 6. Tinaarlo; 7. Jardinga; 8. Laude; 9. Gramsbergen.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA & J.M. PASVEER	
Het kolenterrein van Podo (Indonesië)	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Meesters en leerlingen in het bewerken van vuursteen; de <i>refitting</i> -analyse van Gramsbergen (Ov.) uit het Laat-Ahrensburgien	13
W. PRUMMEL, M.J.L.Th. NIEKUS & A.L. VAN GIJN	
Een laatmesolithische jacht- en slachtplaats aan de Tjonger bij Jardinga (Fr.)	16
A.L. BRINDLEY & A.D. NEVES ESPINHA	
Vroeg TRB-aardewerk uit hunebed D6a bij Tinaarlo (Dr.)	21
P.A.J. ATTEMA & P.M. VAN LEUSEN	
Kern en periferie in het RPC-project (1); de Doganella di Ninfa-survey in de Pontijnse regio (Midden-Italië)	25
P.M. VAN LEUSEN & P.A.J. ATTEMA	
Kern en periferie in het RPC-project (2); de Fogliano-survey in de Pontijnse regio (Midden-Italië)	31
P.B. KOOI & H.A. GROENENDIJK	
Grafheuvels cum Laude (Gr.)	36
O.H. HARSEMA	
Een vroeg technisch monument in Noord-Duitsland: 'de offersteen' van Plumbohm, Nedersaksen	41
W. PRUMMEL, C.G. KOOPSTRA, A.J. NIJBOER & P.B. KOOI	
Een beenbewerker en een smid, bewoners van de wierde Tolweg-Zuid/Kinkhorsterweg (Gr.)	48
P.B. KOOI	
De Oldekerk (Gr.)	54
T. VAN DEN BERGH, H.A. GROENENDIJK & J. MOLEMA	
Houwingeham (Gr.) na vijf eeuwen weer op de kaart	58
A.AERTS-BIJMA, J.N. LANTING & H. VAN DER PLICHT	
Een verrassende wending; gecremeerd been blijkt wel ¹⁴ C-dateerbaar!	64
H.T. WATERBOLK	
De mens in het Preboreale, Boreale en Atlantische bos	68

J.M. GRIMM, M. BANNINK, N. GROEN-LUBBERS, T.C.A. DE HAAS et al. Menselijke activiteit rond Boekema's veentje bij Yde (Dr.) tijdens de prehistorie	74
F. VREDE Archeobotanisch onderzoek in Driebond, gemeente Groningen (Gr.)	76
S. BOTTEMA De snelheid van klimop	81
H.T. WATERBOLK De archeologie in Groningen voor 50 jaar. Enkele herinneringen aan Albert Meijer	85

DE ARCHEOLOGIE IN GRONINGEN VOOR 50 JAAR. ENKELE HERINNERINGEN AAN ALBERT MEIJER

H.T. Waterbolk

Albert Meijer, geboren op 22 september 1923, overleed op 8 oktober 1997. Hij was van 1 december 1947 tot 1 januari 1950 verbonden aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en van 1 januari 1950 tot 1 april 1985 aan het Biologisch-Archaeologisch Instituut (BAI) van de Rijksuniversiteit te Groningen. Hij was een boerenzoon die geen beroepsopleiding had genoten, maar op het ouderlijke bedrijf in het gehucht Ubbena wel geleerd had van alles aan te pakken. In de praktijk is hij door Van Giffens voortreffelijke voorgraver Jan Lanting, afkomstig uit het naburige dorp Zeijen, opgeleid tot allround veldtechnicus.

Bij de voorbereiding van opgravingen was het de taak van de veldtechnicus om toestemming te verwerven van de eigenaar en met de gebruiker afspraken te maken over zaken als oogstvergoeding en wijze van oplevering van het terrein na de opgraving. Bij de opgravingen zelf onderhield hij nauwe contacten met veelal ook ter plaatse werkzame wegen- en huizenbouwers. Hij organiseerde de werkzaamheden, machinale zowel als handmatige, en paste ze zondig aan in het licht van het gevondene. Zelf verrichtte hij het fijne graafwerk bij het blootleggen van een graf of het analyseren van een ingewikkelde opeenvolging van grondlagen. Hij was verantwoordelijk voor het bergen van de vondsten. Samen met de tekenaar en de verantwoordelijke archeoloog werden de grondsporen bestudeerd, ingemeten en opgetekend. Arbeiders, deelnemende studenten en aankomende technische medewerkers werden geïnstrueerd. In overleg met de betrokken biologen werden de plantaardige en dierlijke resten verzameld. Dagrappporten moesten worden geschreven. Na afloop van de opgraving werden de vondsten gerestaureerd en in het magazijn opgeborgen. 's Winters werd het opgravingsmaterieel nagekeken en onderhouden.

Anders dan zijn voorganger Lanting, had Meijer ook de zorg voor de dienstauto en dat betekende dat hij langere dagen maakte dan wie ook. In de loop der jaren werd ook het vervaardigen van lakfilms van bodemprofielen zijn specialisme. In tijden van grote drukte verrichtte hij ook wel het tekenwerk op de opgraving. Normaal was echter dat het team te velde bestond uit een voorgraver, een tekenaar, een – door andere verplichtingen vaak niet permanent aanwezige – archeoloog en veelal een student of assistent. Deze structuur zorgde voor het opbouwen en het doorgeven van een grote ervaring bij zowel het technische personeel als de aankomende onderzoekers.

Studenten hadden vroeger binnen hun studieprogramma ruim de tijd voor het verwerven van de noodzakelijk geachte gevarieerde veldervaring. Er waren bovendien voor jongere studenten assistentschappen 'b.b.' (buiten bezwaar van 's rijks schatkist) beschikbaar die vrijstelling gaven van de betaling van collegegeld, en voor gevorderde studenten (bescheiden) betaalde assistentschappen als zij actief wilden deelnemen aan het onderzoek en het onderwijs. Vóór de opkomst van het stelsel van achtereenvolgens wetenschappelijke ambtenaren, wetenschappelijke medewerkers en universitaire docenten was het hele onderwijsstelsel in feite gebaseerd op de inschakeling van assistenten voor colleges aan jongerejaars en practica. Van een opgejaagd worden door strikte regelingen van programma en studieduur was toen nog geen sprake. De enige stok achter de deur was de beperkte geldigheid van sommige tentamens. Velen vonden tijdens hun studie al de onderwerpen voor een promotieonderzoek.

Maar ook in vele andere opzichten zijn de tijden veranderd. Het opgraven is nu vooral de taak van speciaal daarvoor in het leven geroepen bedrijven, die het bergen van verloren gaande delen

van het bodemarchief volgens tot in detail geregelde procedures binnen een tevoren vastgesteld budget en tijdsbestek tot taak hebben, en voor wie het opgraven niet meer als eerste doel heeft het verzamelen van gegevens ter beantwoording van wetenschappelijke vragen. Ze worden veelal bemand door jonge, pas afgestudeerde archeologen met een tijdelijk dienstverband; voor permanente technische krachten is geen plaats. Alleen via het toezicht van de seniore universitaire onderzoekers wordt nog geprofiteerd van hun onder de oude omstandigheden opgedane brede ervaring. Het ligt voor de hand dat de veranderingen in de jaren negentig de kwaliteit van de opgravingen, uitzonderingen daargelaten, niet ten goede zijn gekomen. De breuk met de traditie is daarvoor te groot. Niemand die dat beter beseftte dan Meijer, die zelf in die traditie zijn ervaring had opgebouwd en niet nagelaten heeft om op de gevaren van de ontwikkeling te wijzen.

Het zal de jongeren verwonderen dat Meijer in de eerste paar jaar in dienst was van de ROB. Het eerste decennium na de tweede wereldoorlog was een periode van grote veranderingen in het archeologische bestel. Die hingen samen met de oprichting van de ROB op 1 januari 1947. In die dienst gingen alle instellingen op die destijds actief waren op het gebied van de Nederlandse veldarcheologie: het Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Leiden, de buitendiensten van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en het Rijksmuseum Kam te Nijmegen, de afdeling Bodemonderzoek van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg in Den Haag en ook het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen. Van Giffen, voor wie dit de kroon op zijn loopbaan zou moeten zijn, werd hoofd van de Dienst; onderdirecteur werd P. Glazema van Monumentenzorg.

Vrijwel meteen ontstonden echter moeilijkheden, onder meer veroorzaakt door de gescheiden huisvesting, met als resultaat een hevige competentiestrijd tussen Van Giffen en Glazema. Van Giffen, die in maart 1949 de leeftijd van 65 jaar bereikte, bleef nog tot het eind van dat jaar in functie als hoofd van de ROB. Glazema werd daarop benoemd tot directeur van de Dienst. Deze had inmiddels in een fraai oud pand in Amers-

foort onderdak gekregen.

Voor hoogleraren gold destijds nog een leeftijdsgrens van 70 jaar, zodat Van Giffen aan de universiteit nog wel in functie bleef. Met steun van de universiteit gelukte het hem met moeite om het BAI weer los te weken uit de ROB, maar de toenmalige Staatssecretaris Cals vaardigde een besluit uit, volgens hetwelk het BAI na het afreden van Van Giffen niet meer zou mogen opgraven en zich zou moeten beperken tot biologisch onderzoek ten dienste van de archeologie. Daarvoor zou het de centrale instelling in Nederland worden. Vandaar dat de opvolger van Van Giffen een bioloog werd.

Dat de universiteit zich deze inperking van haar vrijheid van onderzoek niet behoefde te laten welgevalen ligt voor de hand, en zo kon het BAI, gesteund door een Senaatscommissie en het College van Curatoren, zich na het universitaire emeritaat van Van Giffen in 1954 toch als vanouds het opgravingswerk voortzetten, met de tekenaars H. Praamstra – die in 1939 in dienst was getreden als opvolger van Van Giffens gestorven tekenaar L. Postema – en R. Woudstra, en de voorgravers Lanting – die in 1961 met pensioen ging – en Meijer als centrale figuren van de buitendienst.

Keren we terug naar het jaar 1947. Voor Van Giffen betekende de oprichting van de ROB behalve een taakverzwaring allereerst een verruiming van zijn onderzoeksmogelijkheden. Er kwamen in Groningen een tweede secretaresse (T.E. Gerritsen), een chauffeur (B. Bekker), twee nieuwe veldtechnici (C. van Duijn, afkomstig uit Katwijk en geworven tijdens de opgravingen van het Romeinse castellum in het nabijgelegen Valkenburg, en Meijer) en ook was het mogelijk enkele studenten een aanstelling te geven als assistent: H. Halbertsma, W. Glasbergen en H.T. Waterbolk. Met de administrateur J. Dijkstra, die als comptabele van de ROB was aangesteld, maar net als Van Giffen zelf in dienst van de universiteit was gebleven, en een enkel ouder personeelslid van het voormalige Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek die in Groningen voor documentatiedoeleinden tewerk was gesteld (G.C.F. Scheffel) vormden zij formeel de Groningse staf van de ROB, die zijn orders rechtstreeks van Van Giffen ontving. De in Den Haag

zetelende, van Monumentenzorg afkomstige ROB-ers Glazema en J.G.N. Renaud met hun technische medewerkers D. de Boer, G. Plug, A. van Pernis en J. Ypey hielden zich vooral bezig met middeleeuwse objecten als kerken en kastelen, en zo betekende de gesplitste huisvesting ook, dat 'Groningen' zich voornamelijk bezig hield met de prehistorie en de Romeinse tijd.

Voor die perioden was het BAI in de jaren 1948 en 1949 dan ook het archeologische centrum van ons land en vanuit Groningen reisde men met Meijer achter het stuur het hele land door, naar de Acht Zaligheden voorbij Eindhoven in Noord-Brabant om daar grafheuvels op te graven, naar Epe en het landgoed Warnsborn bij Schaarsbergen op de Veluwe voor hetzelfde doel, naar Cuyk waar een Romeinse nederzetting het doel was, naar West-Friesland, naar Deventer, naar Utrecht, en natuurlijk ook naar het vertrouwde werkgebied in Friesland, Groningen en Drenthe. Door de aanwezigheid op het BAI van de in

steentijdculturen gespecialiseerde archeoloog Dr. A. Bohmers verbreedde zich het werkterrein van het BAI en moesten de opgravingsmethoden worden aangepast. Ook daarbij was Meijer betrokken.

Halbertsma onttrok zich meestal aan het eigenlijke opgravingswerk – zijn interesse lag vooral bij de Friese geschiedenis en hij verbleef een deel van de tijd met een studiebeurs in Italië -, maar Meijer, Glasbergen en ik kregen in de praktijk een leerschool als niemand voor of na ons die heeft gehad. Die gezamenlijk en in onderlinge wisselwerking doorlopen leerjaren, met Van Giffen, Lanting en Praamstra als bakens, zal ik niet licht vergeten. Ze vormden een band voor het leven. Ik weet zeker dat Glasbergen, die in 1957 mijn collega in Amsterdam werd en helaas al in 1979 is gestorven, dit ook zo gevoeld heeft.

Per 1 januari 1950 vond een soort boedelscheiding plaats en werden de Groningse ROB-ers voor de keuze geplaatst tussen de beloften van

Fig. 1. De staf van het Biologisch-Archaeologisch Instituut in 1947. Van links naar rechts: D. Kok, W. Glasbergen, H.T. Waterbolk, W. Hamming, A. Meijer, T.E.A. Gerritsen, J. Lanting, A.E. van Giffen, J. Dijkstra, M. Woerdeman, R. Woudstra, H. Praamstra en A. Bohmers.

Glazema en de loyaliteit jegens Van Giffen. Dat was voor de betrokkenen – van wie sommigen jonge gezinnen hadden – bijzonder moeilijk door de hoge mate van polarisatie die er als gevolg van het conflict tussen Glazema en Van Giffen in de relatie tussen ‘Amersfoort’ en ‘Groningen’ was ontstaan. Van Duijn, Bekker, en later ook Woudstra – die in 1941 bij het BAI als tekenaar was aangesteld –, kozen voor Amersfoort. Dat deed ook G.D. van der Heide, die als assistent van de ROB vanuit het BAI een buitenpost bezette op Schokland voor de behartiging van de archeologie van de voormalige Zuiderzee. Alleen Meijer en Gerritsen kozen voor Groningen. Halbertsma, de oudste van de drie Groningse assistenten, deed in 1949 zijn doctoraalexamen en ging naar Amersfoort; zijn verhouding met Van Giffen was toch al niet meer optimaal. Glasbergen en ik, die beiden toen nog niet afgestudeerd waren, bleven uiteraard in Groningen.

Meijer heeft wel getwijfeld of hij de juiste keuze had gemaakt. Financieel bleven er lang verschillen. Voor het wetenschappelijk personeel werd het spoedig beter bij de universiteit; voor het technisch personeel bood de ROB meer perspectief door hogere uitloopangen en betere ranginschalingen. Om de salarissen van het technisch personeel bij de universiteit te verbeteren hebben we vaak de vergelijking met Amersfoort gehanteerd, en lang niet altijd zonder succes, mede dankzij de voortdurende aandacht van Meijer voor dit onderwerp en de gegevens die hij zelf aandroeg. Niet alleen hijzelf, maar ook zijn collega's op het BAI hebben daarvan geprofiteerd. Hij beëindigde zijn loopbaan als technisch hoofd-ambtenaar.

Na de wilde jaren van 1948 en 1949, waarin het hele land zijn werkterrein was, keerde Van Giffen weer terug op zijn oude stek in het noorden van het land. De hele gang van zaken was voor hem een hard gelag, maar zijn energie was ongebroken. Ik noem uit de jaren 1950-1954 de opgravingen van grafheuvels bij Oudemolen, Emelange en Hijken, van de rijengravelen van Aalden en Zweeloo, en van de St. Walburg-kerk in Groningen. Daarbuiten is alleen de voortzetting van de opgravingen in het Romeinse castellum van Valkenburg (Z.-H.) en de grafheuvels in de Acht Zaligheden te noemen.

Na 1954 normaliseerden zich de verhoudingen tussen de beide kampen en ook de kempansen Glazema en Van Giffen sloten spoedig vrede. Het BAI sloeg geleidelijk de vleugels weer wat verder uit, met opgravingen in ondermeer Geleen, Rijckholt, Niederwil (Zwitserland) – waar Praamstra en Meijer zich van hun allerbeste kant hebben laten zien – en Swifterbant, maar het noorden bleef toch ons voornaamste werkterrein. Daar werden grote meerjarige opgravingen van nederzettingen onze specialiteit. Het begon in Wijster, en daarna volgden vele campagnes in ondermeer de uitbreidingsplannen van Emmen, in Hijken, in Odoorn en in Gasselte. Bij al deze onderzoeken toonde Meijer zeer veel inzet en verantwoordelijkheidsgevoel. Ook bij de gang van zaken op het Instituut zelf was er van zijn kant een grote betrokkenheid. Helaas waren de laatste jaren gekenmerkt door ernstige gezondheidsproblemen van blijvende aard, zowel bij zijn echtgenote als bij hemzelf.

Zoals de naam van Lanting altijd verbonden zal blijven aan Van Giffens opgravingen van terpen, hunebedden en grafheuvels, zo zullen we ons Meijer altijd herinneren als de onmisbare technische man achter de eerste grote nederzettingsofgravingen in Drenthe.

Summary

The death of the field technician A. Meijer in 1997 is taken as an occasion to reminisce about the archaeological situation in Groningen in the years 1947-1949, when Professor A.E. van Giffen combined his professorship at Groningen University with his directorship of the newly-founded State Service for Archaeological Investigations in the Netherlands (ROB).

Literatuur

- Es, W.A. van, 1992. The origins and development of the State Service for Archaeological Investigations in the Netherlands. *Berichten ROB* 22, pp.17-71.
- Halbertsma, H., 1992. *Van Sneek naar Amersfoort*. Utrecht, 1992.
- Waterbolk, H.T., 1975-1976. Albert Egges van Giffen Noordhorn 14 maart 1884 - Zwolle 31 mei 1973. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*, pp. 122-151.